

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОПИСУ СТЕРЕОТИПНИХ РЕФЕРЕНТНИХ СИТУАЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Н.А. Янко, Л.М. Захарова
ФЛ НТУУ "КПІ", м. Київ

Відомо, що специфічність мовної картини світу і мовної ментальності у представників різних етносів обумовлено своєрідним баченням фізичної картини світу. Наслідком цього є різниця у виборі диференціальних ознак предметів та понять навколишнього світу, які покладені в основу їх найменування. Пор.: англ. "floor exercises" - укр. "вільні вправи".

Особливе бачення світу створюють номінальні класи, експресивна і модальна лексика, інтенсифікатори, метафоричні засоби та опосередковані найменування (Уфимцева, 1998:140).

Мовна картина світу являє собою надзвичайно складну психофізіологічну та інформативно-інтелектуальну систему, яка є успадкованою та історично обумовленою. Мовна картина світу поєднує в собі ономазіологічні категорії з одного боку, та граматичні – з іншого, які інтегруються в єдине ціле, здатне орієнтувати людину в світосприйнятті та в пізнанні світу, а також в процесі комунікації. Комунікація може відбуватися за різних обставин та ситуацій. Ситуація або "фрейми", "сценарії" є семантичними інструментами, за допомогою яких людина орієнтується у навколишньому світі. Вони формують поведінку індивіда і дозволяють правильно сприйняти поведінку інших (Т.А. ван Дейк: 1989).

Ситуативна модель світу існує на основі концептуальної картини світу, і тому справедливо деякі дослідники розглядають фрейм як структуру концептів у формі стереотипних референтних ситуацій (Боброва:2000). Мета стереотипних ситуацій полягає в регулюванні мовленнєвої поведінки і впливу на сприйняття мовленнєвих дій представників мовного соціуму. Референтна ситуація в трансляторі подана по-різному:

- а) опис стереотипних референтних ситуацій може бути однаковим або майже однаковим;
- б) опис стереотипних референтних ситуацій не збігається в мовах, що порівнюються;
- в) стереотипна референтна ситуація може мати опис в одній мові і не мати фіксованого стандартного опису в іншій.

Ідентичність опису стереотипних референтних ситуацій є можливою завдяки схожості людського мислення та універсальності механізмів пізнання довкілля. Може бути результатом запозичення.

Відомо, що референтна ситуація урочистої церемонії випуску студентів медичних навчальних закладів включає прийняття "клятви Гіппократа." Аналогічно це описується в англійській мові: "...I had taken the Hippocratic Oath" (Кoop, p.80). Спосіб опису в українській мові "Клятва Гіппократа" імплікує, що текст цієї клятви повинен бути написаний самим Гіппократом. Англійський же спосіб опису "Hippocratic Oath" завдяки утворенню прикметника від імені Гіппократа вказує на відповідність клятви, духу вчення Гіппократа і зовсім не претендує на ідентичність тексту. Референтна ситуація і її опис були запозичені з грецької.

Ідентичність опису стереотипної ситуації в умовах ринкової економіки, який є також результатом запозичення: The interval Research laboratory was formed with the intent to spin off business enterprises. (The International Herald Tribune. April, 24. 2000, p.14). Укр. "розкрутити бізнес, справу тощо".

Структура мови регулює опис тієї чи іншої референтної ситуації, аналітичний характер англійської мови, дозволяє професору Е. Купу в своїх мемуарах використати гру слів та синтаксичних структур: "We grew as Christians together, and we grew together as Christians" (p.114). Ситуативний контекст вказує на те, що в наведеному реченні відтворені дві референтні ситуації. Перша із них "we grew as Christians together" описується засобами української мови з урахуванням норми синтетичної мови таким чином: "Ми обидва вирости (були виховані) в християнському дусі". Друга ситуація "we grew together as Christians" в українському перекладі буде як "ми разом поглиблювали свою християнську віру". Суттєва різниця в значенні сурядних речень викликана всього лише незначним переміщенням прислівника "together", завдяки чому утворилися різні словосполучення "as Christians together" та "together as Christians" з різними значеннями на рівні глибинної семантичної структури.

Цікавим для спостереження є другий випадок, коли опис стереотипних референтних ситуацій в мовах, що порівнюються, не збігається.

Відомо, що одиниці лексико – семантичної системи мови мають надзвичайно складний механізм взаємодії. Дослідники дійшли висновку про те, що ядро лексики забезпечує як економічність зберігання енциклопедичних та мовних знань людини, так і паралельне їх урахування в мовленнєво-розумовій та будь-якій іншій діяльності. Так, А.А Залевська вважає, що наявність ядра в лексиці є однією з підстав для багаторазового пересічення асоціативних полів різних слів, які, здавалось би, не мають ніяких зв'язків один з одним (Залевська 1982:38). Далі, враховуючи це, Уфимцева А.А. висловлює думку про те, що таким чином можна пояснити феномен, який було описано Ю.Н Карауловим (Караулов, 1976) і який має назву "правило шести кроків". Саме через належні до ядра одиниці з найбільшим об'ємом семантики можна встановити зв'язок між двома будь-якими словами (Уфимцева, 1988:121).

Оскільки етноси мають свій власний досвід пізнання та соціально – історичного розвитку, який відобразився в їх мові, то будь-яке слово ядра лексики мови одного етносу перетинається через асоціативні поля іншої мови. Саме цим і бувають викликані такі несхожі описи ідентичної референтної ситуації в різних мовах. Пор.: англ. ...millions of middle-class Chinese with money to burn are swooshing down their country's mountains (The International Herald Tribune, April 24. 2000. p.1). В українській мові атрибутивний компонент ситуації «велика кількість грошей» передається ідіомою кури не клюють.

В англійській мові, в усякому разі в американському варіанті, вживається дієслово "to orchestrate": Most of the senators recognized the letters as a part of an orchestrated manoeuvre (Koop, p.184). I always wondered who orchestrated the

opposition (Koop, p.186). The next step in the carefully *orchestrated* pageant was a call from Patty Tyson (Koop, p.221). В українській мові в описі цієї ситуації спрацьовують інші образи, а саме: певна ситуація може “*відбуватися за сценарієм, розробленим кимось*”, або “*за числюсь режисурою*”.

Цікаво зазначити, що в разі референтної ситуації, яка описує згортання діяльності будь-якого зменшення об'єкта чи його якості, спостерігається як збигання, так і розходження в описі, наприклад: *...airlines are folding and the fleet of planes continues to shrink* (International Herald Tribune, p.2. April, 26. 2000). В українській мові досить широко вживається словосполучення “*згортали діяльність*”, “*згортали щось*”, але не вживається засіб опису, чисельність чогось як такого, що скорочується ніби-то “*збігається, (зсідається) як матерія.*”

Стереотипна референтна ситуація, в якій суб'єкт, розмовляючи по телефону, зупиняє розмову, по-різному репрезентується в англійській та українській мовах, а саме: *Then I slammed the phone down* (G. Naylor, p.39); *She slams the phone down* (I. Grisham, p.35), тоді як в українській мові суб'єкт “*кидає трубку (слухавку)*”. В англійській мові опис даної ситуації є більш точним, а в українській – більш емоційно забарвленим.

Різна мовна ментальність приводить до опису референтних ситуацій через утворення різних за характером образів. Так, для опису референтної ситуації, в якій об'єкт відчуває крайній ступінь емоційного виснаження, в англійській мові вживається дієслово “to drain”: “*I felt absolutely drained of emotions*” (p.183). В українській мові це можна описати таким чином: “*Я відчував себе абсолютно спустошеним*”.

Референтні ситуації, в яких відображаються відносини між об'єктами, становлять релевантний матеріал для спостереження феномена контрастивності. Це в першу чергу стосується вживання прийменників. Пор.: англ. “*She said she was pregnant by him*” (Le Carre, p. 189); укр. “*Вона сказала, що вона завагітніла від нього*”.

Референтна ситуація, коли суб'єкт із певних причин чи обставин говорить комусь неправду і адресат розуміє це, в англійській мові описується таким чином: *...it was all bald lies* (Finder, p.101), українською ж мовою це може бути перекладено як “*...то була чиста брехня*”.

У третьому випадку співвідношення мов в описі однієї і тієї ж референтної ситуації може бути таким, що в одній мові існує стандартизований опис цієї ситуації, а в іншій такого опису немає. В англійській мові існує спеціальне словосполучення для назви такого законопроекту, яким є словосполучення “*Christmas Tree*”, в українській ж мові такого стандартизованого опису немає. Стереотипною є також референтна ситуація, коли суб'єкт відчуває недовіру (або не відчуває довіри) до певних цифрових даних, тому що вважає їх недостовірними. В англійській мові для цього вживається фразеологізм “*to pull numbers out of the air*”, наприклад: “*...she is pulling numbers out of the air*” (Grisham, p.103). В українській ж мові стандартизований, емоційно забарвлений опис цієї ситуації відсутній. Цікаво те, що близький до англійського опис названої референтної ситуації існує в російській мові “*брать что-либо (цифры) с потолка*”.

У будь-якій парі мов конкретну кількість стереотипних референтних ситуацій, що мають різний опис, важко визначити, вона може бути майже нескінченною. Контрастивний аналіз опису стереотипних референтних ситуацій потребує подальшого розроблення, більш чіткого визначення параметрів можливої класифікації самих ситуацій, визначення високочастотних стереотипних ситуацій, що мають яскравий контрастивний опис. Було б доцільно скласти перелік найбільш комунікативнозначущих стереотипних референтних ситуацій в англо-українських або українсько-англійських міжмовних відносинах для подальшого використання в навчальному процесі для підготовки фахівців зі спеціальності “Переклад”.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боброва Л.В. Контрастивний аналіз відображення стандартних референтних ситуацій в різноструктурних мовах: Автореф. канд. дис. – Донецьк, 2000.– 22 с.
2. Ван Дейк Г.А. Язык. Познание. Коммуникация/ Пер.с англ.- М.:Прогресс, 1989. -312 с.
3. Залевская А.А. Психолінгвістическіе проблемы семантики слова. - Калинин, 1986. - 248 с.
4. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. - М.: Наука, 1976. - 326 с.
5. Уфимцева А.А. Роль человеческого фактора. Язык и картина мира. - М.: Наука, 1988. –С. 108–140.
6. The British Party Election Broadcast. – 2002.- Vol.5, №4.
7. Finder J. The Moscow Club.- N.Y.: Penguin Books, 1992. - 317 p.
8. Grisham. J. The Rainmaker. - N.Y.: Dell Publishing Group, 1995. - 287 p.
9. International Herald Tribune.- 2000.
10. С.Е. Кооп. The Memoirs of America’s Family Doctor. -N.Y.: Harper Collins Publishers, 1992.-442p.
11. J.Le Carre. The Secret Pilgrim. – London: Penguin Books, 1993. - 269 p.
12. Maugham W.S. The Moon and Sixpence. – Москва: Менджер. 1993. – 269 p.
13. Naylor Y. Linden Hills. - N.Y.: Penguin Books, 1985. – 347.

Надійшла до редколегії 18 березня 2003р.